

Цибуляк А.Г.*

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: КУРС НА СТРАТЕГІЧНЕ СТРИМУВАННЯ

Annotation. In the article it is allocated a number of the key tendencies in the process of military concept formation in Russia Federation. It was done the analysis of the basic factors that configures the present day political and military security of Russia. These tendencies and factors are prerequisites for the concept of strategic containment in all geopolitical vectors of Russia today. The article presents the analysis of the content of the strategic containment for Russia in light of the new military doctrine formation in modern Russia.

Визначальним фактором для формування військово-політичної концепції є міжнародна обстановка, що зазнала суттєвих змін з моменту розпаду Радянського Союзу дотепер. Міжнародна обстановка, військово-політичне середовище визначають постановку пріоритетів національних інтересів держави, поряд із визначенням основних загроз та методів їх реалізації. Тобто зміни міжнародної військово-політичної ситуації вимагають визначення пріоритетів зовнішньої політики та її ресурсного забезпечення.

Очевидно, що на сучасному етапі Російська Федерація прагне до посилення своїх позицій в сучасному світі. Головною метою Росії є розбудова багатопольярного світу із чітко визначеними зонами стратегічних інтересів. В даному контексті метою даної статті є дослідити становлення та трансформація військово-політичних концепцій Росії, які являють собою сукупність теоретичних та практичних установок, що визначають характер, можливі шляхи та способи вирішення поточних й перспективних воєнно-політичних проблем. У відповідності до поставленої мети автор визначає такі завдання як визначення природи військово-політичних концепцій Росії, та їхній вплив на зовнішньополітичні дії держави в світі й найближчих регіонах; визначення факторів, що впливають на трансформацію військово-політичних доктрин Росії; подати детальний аналіз концепції статичного стримування як базової для військової доктрини РФ, що оновлюється. В основу дослідження покладено нормативно-правові документи РФ в сфері національної та військово-політичної безпеки, а також низка аналітичних матеріалів російських дослідників, присвячених дослідженню основ військової доктрини Росії на сучасному етапі.

Основні параметри концепції військової безпеки залежать від базової установки зовнішньополітичної стратегії держави на конфронтацію чи співробітництво. В цьому сенсі дуже важливе значення має визначення місця, статусу та ролі держави в існуючій системі міжнародних відносин, ресурсів та засобів, спрямованих на забезпечення зовнішніх та внутрішніх загроз.

Так, перші базові концептуальні документи Російської Федерації, що визначають військову політику, — це «Концепція національної безпеки 1992 р.», «Основні положення зовнішньої політики РФ 1993 р.», «Військова доктрина РФ 1993 р.» поклали значні надії

* аспірантка кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Копійка В.В.

на формування нових рівноправних, взаємовигідних, партнерських відносин Росії із оточуючим світом.

Основною характеристикою зовнішньополітичних та військових концепцій Російської Федерації є їхній адаптативний або реактивний характер, що визначається тенденцією сучасного військово-політичного середовища, в якому США виступають ключовим політичним та військовим фактором. Як зазначає російський військовий Золотарьов П.С.: «...місце і роль Сполучених Штатів та Росії в процесах глобалізації не можливо зіставити: США в значній мірі виступають їхніми ініціаторами, Росія вимушена в більшій мірі до них адаптуватися»[1].

В основу військової безпеки РФ на початку 1990-х років був покладений механізм партнерства, основу зовнішньополітичної концепції склав принцип «демократичної солідарності», що мали в основі уявлення про те, що всі демократичні країни (разом із Росією) почнуть поводитися солідарно, враховуючи інтереси один одного, що притаманно для держав, які мають спільні інтереси. В період 1992-1993 рр. російське керівництво ясно не визначало свої національні інтереси в сфері зовнішньої та військової політики, ототожнюючи їх з інтересами демократичних країн, «співтовариства демократій» в цілому. Характерною рисою в практичній площині стає скорочення відносин Росії не лише із країнами соціалістичного табору, але і з державами Арабського Сходу, Південної Азії, Африки, Латинської Америки. Росія згортала відносини з країнами тих регіонів, що пов'язані із військово-політичним співробітництвом або геополітичними розрахунками часів претензій СРСР на глобальне лідерство [2]. Такий дипломатичний відступ пояснювався у середині країни потребою раціоналізації використання обмежених зовнішньополітичних ресурсів з пріоритетом в особі країн Заходу. За межами Росії ця лінія подавалася як свідомий відхід від непотрібного суперництва із Заходом в точках, які не мають значення для російських інтересів, але мають значення для інтересів США та ЄС, як наприклад, Латинська Америка, Близький Схід, Південно-Східна Азія, Африка.

Протягом 1990-х років російське військово-політичне керівництво не висловлювало занепокоєності відносно військової загрози національній безпеці Росії. У «Військовій доктрині РФ» (жовтень 1993 р.) зазначається, що ворогів більше не існує, військових загроз не має, але існують джерела небезпеки. Більш детально зазначено у «Концепції зовнішньої політики РФ» від 23 квітня 1993 р., що «...у військово-стратегічній сфері, партнерство, що розпочалося у 1990-ті рр., створення спільних інструментів забезпечення безпеки буде, судячи з усього, зустрічати спроби правоконсервативних кіл США забезпечити собі в процесі роззброєння односторонні переваги, добитися на своїх умовах перегляд Договору по ПРО... При взаємодії США з міжнародних проблем на перший план, скоріше за все вийдуть конфліктні ситуації по периметру російських кордонів. Не треба виключати спроби США під прикриттям посередницьких та миротворчих зусиль зайняти місце Росії в країнах її традиційного впливу. Наша активна лінія на укріплення російсько-американських зв'язків, акуратне виконання взятих на себе зобов'язань, діловитість в здійсненні узгоджених планів будуть працювати на користь нейтралізації цих явищ...» [3].

З другої половини 1990-х років на перший план зовнішньої та військової політики Росії виходить лінія на мінімізацію збитків від тих основних міжнародних процесів, в яких Росія об'єктивно брала участь, але до регулювання яких вона не долучалася. Орієнтація на партнерство із Заходом залишалася ключовою у вирішенні проблем військової безпеки. Новизна ситуації полягала у переході Росії до більш активного захисту своїх національних інтересів, особливо у тих випадках, коли вони опинялися під загрозою в силу неврахування їх більш потужними державами, які більш ніж РФ мали потенціал впливу

на світові процеси. Звісно, в першу чергу мова йде про події на Балканах та процеси розширення НАТО, що в цей період активно розгортаються всупереч інтересам Росії.

Так, зовнішня політика Росії другої половини 1990-х р. припинила ґрунтуватися на принципі «демократичної солідарності», концептуально сутність російської зовнішньої політики другої половини 1990-х рр. визначається принципом «вибіркове партнерство». Як відзначає Багатуров А., Захід не проявляв «солідарності» із Росією, а вона утратила статус великої держави, сфери впливу та зони природних економічних тяжінь [4]. Принцип вибірковості давав можливість не піддаючи сумніву пріоритет на відносини із Заходом, визначати ситуації, в яких підтримувати ініціативи США, а в яких не підтримувати. В практичній площині, з одного боку, можна виділити емоційні протести проти планів розширення НАТО, з іншого — підписання 27 травня 1997 р. Основного положення акту Росії та НАТО, який являв собою програму адаптації Росії до розширення; з одного боку, гострі дипломатичні суперечки у зв'язку з інтервенцією НАТО в Косово у 1998-1999 рр., з іншого — відмова від перенесення дипломатичних розбіжностей по Балканах на інші сфери взаємин Росії та Заходу; з одного боку, сприяння становленню світової багатополлярності, з іншого — наполегливий рух до повноправної участі в «Групі восьми», що має шанси стати полюсом сама по собі.

В період розгортання «косовської кризи» навесні 1999 р. президент Єльцин Б.М. приймає рішення про внесення змін до «Військової доктрини Російської Федерації». В її оновленій версії, що офіційно була затверджена у 2000 р., передбачалося право Росії на «нанесення ядерного удару першим» (first nuclear strike), від якого СРСР відмовився наприкінці 1970-х років. Воєнна доктрина Росії в питанні можливості застосування ядерної зброї першою стала відповіддю на прийняту у квітні 1999 р. на сесії Ради НАТО у Вашингтоні Стратегічну концепцію Північноатлантичного альянсу.

Початок XXI сторіччя характеризується суттєвою еволюцією військово-політичних концепцій Росії. В російській військовій політиці відбувається перехід від доктрини партнерства до доктрини стримування. В цьому дусі запропоновані нові «Концепція національної безпеки РФ від 14 січня 2000 р.», «Військова доктрина від 21 квітня 2000 р.», «Концепція зовнішньої політики РФ від 28 червня 2000 р.».

Головним завданням Росії в цей період виступає необхідність підтвердити свій статус великої держави в ієрархії країн та народів у сучасному світовому співтоваристві по важливим економічним, соціальним, політичним, культурним, технологічним та іншим параметрам, як самостійного геополітичного центру [5]. Це завдання вимагало досягнення таких цілей:

- своєчасне прогнозування та виявлення зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці РФ, реалізацію оперативних та довготермінових заходів щодо їх попередження та нейтралізації;
- забезпечення суверенітету та територіальної цілісності Російської Федерації, безпеки її прикордонного простору;
- підйом економіки країни, подолання науково-технічного та технологічного відставання від індустріально розвинених країн, створення умов, покликаних забезпечити соціально-економічні та політичні реформи;
- активна й повноправна участь у розбудові нової системи міжнародних відносин, забезпечення рівноправного та взаємовигідного співробітництва з ведучими державами світу;
- підйом та підтримка на достатньо високому рівні воєнного потенціалу держави;
- укріплення режиму нерозповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки;

- всебічна протидія посиленню впливу інших великих держав на пострадянському просторі, забезпечення безпеки та стабільності на всьому цьому просторі, збереження й рас ширення для Росії доступу до природних ресурсів цього регіону;
- підтримка рівноваги сил у Східній та Центральній Європі, Східній Азії та інших прилеглих до Росії регіонів;
- розширення доступу Росії до глобальних ринків;
- захист інтересів російських громадян та власності за кордоном тощо.

Поряд із цими настановами визначальне значення надавалося збереженню здатності держави протистояти будь-яким загрозам військового характеру. У «Військовій доктрині» відзначається, що в сучасному світі в арсеналі засобів забезпечення національної безпеки держави центральна роль зберігається за Збройними Силами. Головна їхня функція — стримування будь-якої агресії проти Росії. Гарантією ефективності виконання даної функції є демонстрація як здатностей силової протидії агресії, так і готовність держави до застосування сили. Це завдання набуває в доктринальних документах РФ особливого значення в умовах скорочення економічного, науково-технологічного та промислового потенціалів.

«Концепція національної безпеки РФ 2000 р.» в нових умовах вибіркового партнерства Росії вперше констатує, що «новітнім завданням Російської Федерації є здійснення стримування в інтересах попередження агресії будь-якого масштабу, в тому числі із застосуванням ядерної зброї, проти Росії та її союзників. Російська Федерація повинна володіти ядерними силами, здатними гарантовано забезпечити завдання шкоди будь-якій державі-агресору або коаліції держав за будь-яких умов й обстановки»[6]. Далі визначається, що одним із найважливіших стратегічних напрямків в сфері забезпечення воєнної безпеки Російської Федерації є ефективна взаємодія та співробітництво із державами-учасницями Співдружності Незалежних Держав (СНД). Крім того, в інтересах стримування Російська Федерація передбачає для себе необхідність військової присутності в деяких стратегічно важливих регіонах світу. Розміщення в них на договірній та міжнародно-правовій основі, а також на принципах партнерства обмежених військових контингентів (воєнних баз, баз ВМФ) має забезпечувати готовність Росії виконувати свої зобов'язання, сприяти формуванню військово-стратегічного балансу сил в регіонах й давати можливість Російській Федерації реагувати на кризову ситуацію в її початковій стадії [7]. Росія розглядає можливість використання воєнної сили для забезпечення своєї національної безпеки в зовнішній сфері, виходячи з наступних принципів: застосування всіх наявних в її розпорядженні сил та засобів, включаючи ядерну зброю, на випадок необхідності відбиття збройної агресії, якщо всі інші заходи вирішення кризової ситуації вичерпані або виявилися неефективними тощо.

Особливостями «Воєнної доктрини від 2000 р.» є визначення таких факторів воєнно-політичної обстановки, що обумовлюють політику стримування Росії, серед яких: зниження ризику розв'язування широкомасштабної війни, в тому числі ядерної, при поширенні локальних війн та збройних конфліктів; поширення та укріплення регіональних центрів сили, посилення національного, етнічного та релігійного екстремізму, активізація сепаратизму, посилення регіональної гонки озброєнь; поширення ядерної та інших видів зброї масового ураження; загострення інформаційного протиборства.

Дестабілізуючими факторами воєнно-політичної обстановки серед інших Доктрина визначає: використання воєнно-силових акцій в якості засобу «гуманітарного втручання» без санкцій РБ ООН, в обхід загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права [8]. Основними засобами стримування, що визначаються Військовою доктриною виступають:

1. ключова роль у здійсненні стримування надається ядерній зброї, як засобу забезпечення воєнної безпеки РФ та її союзників, підтримки міжнародного миру та стабільності, по-друге, посилюється акцент на коаліційну складову військової політики. РФ залишає за собою право на застосування ядерної зброї у відповідь на використання проти неї й (або) її союзників ядерної та інших видів зброї масового знищення, а також у відповідь на широкомасштабну агресію із застосуванням звичайної зброї в критичних для національної безпеки РФ ситуаціях [9];

2. посилення коаліційної складової воєнної політики Росії в контексті формування механізмів регіональної системи колективної безпеки в рамках СНД на основі розвитку та укріплення Договору колективної безпеки.

Доктрина підкреслює партнерський характер взаємин з тими державами, що своєю політикою не завдають шкоди інтересам та безпеці Росії й не суперечить Статуту ООН, при цьому Росія віддає перевагу політичним, дипломатичним та іншим невоєнним засобам попередження, локалізації й нейтралізації воєнних загроз на регіональному та глобальному рівнях.

Таким чином, наскрізною для доктринальних документів є думка про необхідність протидії різноманітним формам зовнішнього тиску. Термін «оборонний» замінений на «воєнний», тим самим, на думку численних експертів, подолана пов'язана із терміном «оборонний» пасивна спрямованість військових зусиль держави [10].

В новому варіанті доктринальних документів зазначається зростання рівня та масштабів загроз у військовій сфері, що пов'язані у першу чергу із змінами воєнно-стратегічної концепції НАТО та відставанням Росії від ведучих світових держав у науково-технічній сфері. Оголошений у «Військовій доктрині 1993 р.» принцип обтяжливості розбудови Збройних Сил скасований й поставлене завдання військового будівництва, що передбачає:

- перехід на змішаний тип комплектування — по контракту й за призовом;
- перехід від армійської та дивізійної структури у Сухопутних військах до корпусної й бригадної (укрупнення формувань);
- формування мобільних сил, здатних до оперативного розгортання та вирішення обмежених завдань в будь-якому регіоні країни й за кордоном.

Термін «партнерство» поступився терміну «співробітництво», а політика країн Заходу вперше відкрито названа потенційною загрозою російській безпеці. Росія не лише відкрито заявила про те, що розширення НАТО на схід є загрозою національній безпеці Росії, але і відкрито декларувала свою готовність протистояти цій загрозі всіма можливими засобами, включаючи ядерну зброю.

Важливо, що на цьому етапі головним завданням зовнішньополітичних служб Росії стало забезпечення стабільного та безпечного оточення для вирішення проблем, пов'язаних із формуванням та утвердженням нової соціально-економічної та державно-політичної системи.

У відповідності з цими політичними настановами вище військово-політичне керівництво виділило Західний стратегічний напрямок у якості основного. На думку міністра оборони РФ, військові дії на Західному напрямку будуть характеризуватися об'ємними повітряно-космічно-морськими, наземними операціями та бойовими діями, причому «основні завдання вирішуватимуться до зіткнення передових частин шляхом дальнього вогневого ураження», «операції міжвидових угруповань, як правило, будуть розвиватися стрімко й носити високоманевренний характер», «вогневе ураження перетвориться на вирішальний оперативно-стратегічний фактор», й, нарешті, «в ході воєнних операцій під

ударами супротивника опиняться не лише війська й військові об'єкти, але і економіка країни з усією інфраструктурою, громадянське населення й практично вся територія» [11].

Постановка вищенаведених завдань вимагала розстановку пріоритетів в сфері фінансування військово-технічного оснащення. В цьому напрямку, зросла кількість критичних зауважень, що Росія йде по шляху мілітаризації економіки за рахунок збільшення розриву у витратах на оборону й охорону здоров'я, освіту. Так, у 2006 р. витрати на оборону склали 659 млрд. руб., а у 2009 р. склали майже 1 037 млрд. руб. Відповідно на охорону здоров'я та спорт — 156 і 214 млрд.руб., на освіту — 208 і 297 млрд.руб.[12]

На практиці після зближення у російсько-американських відносинах у рамках анти-терористичної коаліції 2001 р., 2002-2003 р. демонструють ухилення підтримки планів США, наприклад, ще до початку війни в Іраку. Після 2005 р. Росія все активніше виступає проти застосування сили щодо Північної Кореї або Ірану з огляду на той факт, що війна США проти Іраку стосувалася другорядних інтересів Росії, то військова агресія проти Ірану та Північної Кореї — це збройні дії в державах, що межують з Російською Федерацією й безпосередньо суперечать інтересам національної безпеки. На цьому фоні в світі поступово почала складатися неформальна коаліція з старих членів Євросоюзу, Росії, Китаю, значної частини країн Близького та Середнього Сходу й радикальних лівих режимів Латинської Америки. Члени цієї коаліції не збиралися активно протидіяти, крім латиноамериканських режимів, американському домінуванню. Але вони послали один одному сигнали про неприйняття американської політики односторонніх рішень та дій. Фактично мова йшла про формування політико-психологічного середовища протидії США на світовій арені.

Друга половина 2000-х рр. характеризується, на думку автора, ще однією важливою рисою у військовій політиці Росії. Мова йде про спроби й поступову реалізацію глобального проектування сили Росії. В основі такого підходу покладено доктрину укріплення економічних позицій Росії та приведення політичного впливу у відповідність з її набутими економічними можливостями[13]. Економічне зростання досягалося за рахунок сировинного сегменту і це відкривало можливості для російського керівництва використовувати енергетичну проблематику для вирішення геополітичних інтересів. Такий підхід поширив серед країн Заходу, зокрема з боку ЄС та США, звинувачення Росії у використанні енергетичної проблематики (постачання енергоресурсів та контроль над транспортною інфраструктурою) в інтересах зовнішньої та військової політики. Президент В.Путін в цьому контексті підкреслював: «Ми лише відстоюємо свої економічні інтереси та використовуємо свої конкурентні переваги, як це роблять всі без виключення країни»[14].

В цей період відбувається ускладнення російського світобачення в цілому: напружене сприйняття процесу глобалізації як процесу, що важко обійти, але який спрямовується Сполученими Штатами й потенційно підриває позиції Росії, змінюється стримано позитивною оцінкою. Визнається, що глобалізація веде «до більш рівномірного розподілу ресурсів впливу та економічного зростання, закладаючи об'єктивну основу для багатополлярної конструкції міжнародних відносин» [15].

В новому контексті стали трактуватися джерела загроз міжнародній стабільності, до яких відносили розширення конфліктного простору в світовій політиці, випадіння проблематики роззброєння з глобального порядку денного, спроби створення «однополярного світу», нав'язування іншим країнам своїх політичних систем та моделей розвитку, довільне застосування та використання міжнародного права, курс Заходу на збереження розподільчих ліній в світовій політиці за рахунок поетапного розширення через кооптацію нових членів сфери західного впливу [16].

Важливо, що в російських офіційних текстах майже не зустрічається термін «конфронтація», але стало все більше фігурувати слово «конкуренція» й не країн і народів, а цінностей. Конкуренція набуває міжцивілізаційного характеру.

В цей період активізувалися дискусії в російських наукових колах щодо впливу ісламського чиннику [17]. Узагальнюючи підходи, автори виокремлюють суб'єкти впливу ісламського фактору на воєнну політику Росії, серед яких: 1) ісламські держави, їх коаліції, міжнародні урядові та неурядові організації; 2) формальні ісламські структури; 3) незаконні збройні формування та їхні лідери, заборонені міжнародні ісламістські організації теоретичної та екстремістської спрямованості, відомі ісламські терористи. Перша група суб'єктів впливає на воєнну політику Росії політико-дипломатичними способами, використовуючи переговори й підписуючи договори, займаються посередництвом, беруть участь в дослідженні військових об'єктів Росії, наприклад, за рішенням ООН. Ісламістські ж структури використовують для досягнення своєї головної мети — реалізація ісламістського проекту по створенню суспільства, що проживає виключно відповідно до законів шаріату, — весь доступний їм арсенал заходів. Переважно мова йде про збройну боротьбу. Ісламістські групи активно використовують терор, осередком якого в Росії є Північний Кавказ. В такому контексті вплив ісламського чиннику на військову політику здійснюється переважно через комплекс рівноспрямованих загроз. Найбільшу небезпеку представляють політичні організації, що прикриваючись ісламською термінологією, прагнуть реалізувати проекти по перестрою суспільства, використовуючи засоби соціального та воєнного насилля. В такому контексті «Військова доктрина РФ» містить низку положень щодо воєнної політики з урахуванням ісламського чинника. Сутність в тому, що змінюється характер сучасної війни через можливість участі поряд з регулярними нерегулярних збройних формувань [18]. Доктрина також відмічає, що збройний конфлікт може виникнути у формі збройного інциденту, збройної акції та інших збройних сутичок обмеженого масштабу й стати наслідком спроби вирішення національних, етнічних, релігійних та інших суперечок за допомогою збройної боротьби [19].

Зміна характеру та форми майбутньої війни під впливом ісламського фактору відбувається через появу на міжнародній арені ісламських суб'єктів, що не мають чіткої належності до певної території та національно-державних утворень. Вони не володіють потужними збройними формуваннями, як держави, але їхні силові структури більш мобільні й використовуються, як правило, в усьому світі. Так, при зниженні ймовірності широкомасштабної, світової війни зростає небезпека локальних воєн й внутрішніх збройних конфліктів. Ісламський фактор посилює терористичний характер сучасних та майбутніх воєн. Вищенаведені фактори вимагають зміну стратегії реагування на виклики, Збройні Сили мають бути мобільними й бути готовими до недотримання такими формуваннями правил ведення воєн, закріплених міжнародним правом [20].

Очевидно, що під впливом ісламського фактору посилюється коаліційна складова воєнної політики Росії. Заяви президента про те, що Росія є державою, що перешкоджає поширенню ісламського фундаменталізму в Європу, спрямовані серед іншого і на пошук союзників у боротьбі з ісламом. Цей фактор виступає потужним механізмом воєнно-політичної інтеграції на пострадянському просторі: створення регіональної системи безпеки в Центральній Азії у формі Шанхайської Організації Співробітництва (ШОС) та посилення воєнно-політичної інтеграції в рамках ОДКБ у формі Колективних Сил швидкого реагування (КСОР).

Концептуальні пошуки російських стратегів та політиків в світлі змін воєнної політики США, спрямованої на отримання переваги в космосі та в стратегічних ядерних

силах, орієнтуючись на нанесення превентивних ударів, розвиток далекобійної високо-точної зброї із форсуванням створення глобальної системи ПРО, привели до формування нового покоління військово-політичної концепції Російської Федерації.

Успішна реалізація доктрини переливу економічних переваг у політичну та військово-політичну площину дозволяє більш точно формулювати засоби та форми конкуренції в даній площині.

В основі нової «Стратегії національної безпеки РФ до 2020 р. від 12 травня 2009 р.» покладена стратегія «стратегічного стримування», із наголосом на тому, що вона різниться від «стратегічного ядерного стримування», яке переважно домінувало у військовій політиці Росії.

Під «стратегічним стримуванням» розуміється комплекс взаємопов'язаних політичних, дипломатичних, інформаційних, економічних, воєнних та інших засобів, спрямованих на стримування, зниження та попередження загроз й агресивних дій з боку якої-небудь держави (коаліції держав) шляхом відповідних заходів, що знижують занепокоєння протилежної сторони або адекватної загрози неприйнятних для неї наслідків в результаті дій у відповідь [21].

«Стратегія національної безпеки» відзначає, що в результаті укріплення нових центрів економічного зростання та політичного впливу склалася якісно нова геополітична ситуація, формується тенденція до пошуку вирішення наявних проблем та врегулювання кризових ситуацій без участі регіональних сил. Серед національних інтересів автор виділяє «перетворення Російської Федерації в світову державу, діяльність якої спрямована на підтримку стратегічної стабільності й взаємовигідних партнерських відносин в умовах багатополярного світу» [22]. Основними пріоритетами національної безпеки Російської Федерації визначені національна оборона, державна та суспільна безпека. Стратегічні цілі удосконалення національної оборони полягають у попередженні глобальних та регіональних воєн і конфліктів, а також у здійсненні стратегічного стримування в інтересах забезпечення воєнної безпеки держави.

«Стратегічне стримування» здійснюється зусиллями та оборонною потужністю всієї держави. З боку держави в цілому (державних органів) стратегія передбачає:

- створення необхідної оборонної сили держави, що спирається на зростаючі економічні можливості, високотехнологічну оборонну промисловість; оснащення Збройних сил та інших військ сучасними видами зброї та воєнної техніки; загальнонародна підтримка оборонних зусиль держави; підготовка молоді до військової служби;
- активну попереджувальну політико-дипломатичну й інформаційну діяльність щодо попередження й вирішення конфліктних ситуацій мирними, політичними засобами; організацію ефективного інформаційного протиборства.

З боку Міністерства оборони (Збройних Сил) та інших силових відомств:

- підтримка, підкріплення воєнними засобами політико-дипломатичних, економічних, інформаційних та інших акцій щодо забезпечення оборонної безпеки невійськовими засобами; за необхідності демонстрація воєнної присутності та воєнної сили;
- підтримка необхідної боєготовності, бойової та мобілізаційної готовності Збройних Сил та інших військ до виконання поставлених завдань;
- здійснення миротворчих дій, контртерористичних операцій;
- воєнна співпраця з іншими країнами;
- протиповітряна оборона країни, охорона й захист державного кордону у повітряному просторі, підводному середовищі тощо;
- підготовка інфраструктури країни та можливих театрів воєнних дій до оборони країни.

На повноцінну реалізацію стратегії «стратегічного стримування» спрямована і реалізація нової «Концепції зовнішньої політики РФ 2008 р.». Так, російський генерал армії Гарєєв М.А. зазначає, що лише мирний розвиток дозволить Росії досягнути своєї головної мети щодо економічної, нанотехнологічної й соціально-політичної модернізації країни [23].

Оновлена «Концепція зовнішньої політики РФ» є принципово новим проробленим документом, що спрямований на гарантування безпеки країни, збереження та укріплення її суверенітету й територіальної цілісності, твердих й авторитетних позицій в світовому співтоваристві, що найбільше відповідають інтересам Російської Федерації як одного з впливових центрів сучасного світу й необхідні для зростання її політичного, економічного, інтелектуального й духовного потенціалів, а також націлений на створення умов для модернізації Росії тощо [24].

На противагу військово-політичним союзам, що характеризуються в концепції як «громіздкі» і такі, що не можуть забезпечити протистояння всьому спектру сучасних викликів та загроз, які є транскордонними за своєю природою, приходить мережева (сетевая) дипломатія, що спирається на гнучкі форми участі в багатосторонніх структурах з метою колективного пошуку вирішення спільних завдань. Очевидною виступає критика блоку НАТО та затяжних і невдалих операцій в Афганістані та Іраку. При цьому в документі зазначається, що головними факторами впливу поряд із воєнною могутністю виступають економічні, науково-технічні, економічні, демографічні та інформаційні, а економічна взаємозалежність держав є одним з ключових у підтримці міжнародної стабільності. «Стратегія національної безпеки» продовжує тезу про те, що наслідки фінансово-економічних криз можуть стати співмірними по шкоді із масштабами застосування військової сили [25].

У «Стратегії» зазначено, що Росія послідовно виступає за зниження фактору сили у міжнародних відносинах при одночасному укріпленні стратегічної та регіональної стабільності, в основі якої крім іншого перевага надається підтриманню переговорного процесу щодо нерозповсюдження зброї масового знищення й недопущення виводу зброї в космос, за створення системи колективного реагування на можливі ракетні загрози на рівноправній основі й проти односторонніх дій в області стратегічної протиракетної оборони, що дестабілізують обстановку [26]. Далі в документі зазначено, що багатополарність, яка формується та диверсифікація ризиків та загроз підводять до висновку про те, що вирішення проблем стратегічної стабільності не може залишатися лише сферою взаємин США та РФ — об'єктивно існує необхідність розширити межі переговорів в цій сфері для всіх держав, перш за все ядерних, зацікавлених у спільних діях. В основі підходу по формуванню стратегічної стабільності — принцип стратегічної відкритості, зокрема в сфері російських ініціатив щодо колективної протидії можливим ракетним загрозам Європі та надання глобального характеру Договору РСМД 1987 р.

Посилюються механізми утвердження власних інтересів та сфер впливу Росії. Так, регіональними пріоритетами проголошені:

- 1) багатостороннє співробітництво з країнами-учасницями СНД, підкреслюється «із державами, що проявляють готовність до цього, Росія розвиває відносини стратегічного партнерства й союзництва», Росія нарощуватиме співробітництво в рамках СНД в сфері забезпечення взаємної безпеки, включаючи спільну протидію спільним викликам і загрозам, першочерговим завданням є нейтралізація терористичної загрози та наркозагрози, що виходять з території Афганістану, недопущення дестабілізації обстановки в Центральній Азії та Закавказзі, перетворення Організації Договору колективної безпеки (ОДКБ) в стрижневий інститут безпеки в зоні відповідальності;

2) головною метою на європейському напрямку є створення дійсно відкритої, демократичної системи загально регіональної колективної безпеки й співробітництва, в цьому сутність російської ініціативи щодо підписання Договору про європейську безпеку (Берлінська доктрина 2009 р., виступ Президента в лютому 2008 р.) на основі рівноправної взаємодії Росії, США і ЄС; у воєнно-політичній сфері добиватиметься викривлення дисбалансів у області обмеження звичайних озброєнь й збройних сил в Європі й прийняття нових заходів довіри;

3) зберігається негативне ставлення до розширення НАТО, зокрема щодо планів прийому в члени альянсу України та Грузії, а також наближення воєнної інфраструктури НАТО до російських кордонів;

4) переведення російсько-американського діалогу в стан стратегічного партнерства, забезпечення спільного вироблення культури управління розходженнями на основі дотримання балансу інтересів;

5) Азійсько-Тихоокеанський регіон, в якому особливо вирізняється в сфері безпеки Шанхайська Організація Співробітництва (ШОС), через яку просуватимуться ініціативи по створенню мережі партнерських зв'язків між всіма інтеграційними об'єднаннями в АТР;

6) взаємодія в рамках формату Росія — Індія — Китай тощо.

З 2005 р. в Росії ведеться робота над оновленим варіантом Військової доктрини, що пояснюється появою нових тенденцій у розвитку військово-політичної ситуації, характером загроз військової безпеки та зміною системи державного й військового управління. У зверненні президента Росії В.Путіна 2006 року відзначено, що «...ми потребуємо збройні сили здані одночасно воювати на глобальному, регіональному рівнях, а за необхідності — вести військові дії одночасно у декількох військових конфліктах» [27].

З аналізу літератури, присвяченій формуванню нової військової доктрини РФ, можна зробити висновок про те, що характер доктрини залишається оборонним. Акцент ставиться на мирні засоби гарантування військової доктрини, які можуть бути ефективними лише у випадку, якщо вони підкріплені й спираються на воєнну потужність, достатню для захисту країни та її життєво важливих інтересів [28]. У такий спосіб, питання військового будівництва і модернізації висувуються на перший план. Водночас, автор хотів би відзначити, що серед тенденцій розвитку міжнародної ситуації, які мають бути враховані при формуванні нової військової доктрини, переважно відзначаються поява нових загроз військовій безпеці Росії, а також такі фактори, як наявність зон конфліктів у різних регіонах, в першу чергу на Близькому Сході та в Центральній Азії, боротьба за сфери впливу й необхідність забезпечення економічної безпеки.

Так, з урахуванням вищезазначених тенденцій й закономірностей сформульована низка вимог, поставлених перед розробниками доктрини: по-перше, Військова доктрина має бути інструментом укріплення як національної, так і міжнародної безпеки і тому мати характер відкритого політичного документу; по-друге, Військова доктрина має базуватися на Концепції національної безпеки, регламентувати й конкретизувати загальні установки в області забезпечення оборони й воєнної безпеки; по-третє, Військова доктрина повинна визначати джерела, рівні та масштаби воєнних загроз й принципові підходи до їх нейтралізації; по-п'яте, Військова доктрина має відповідати сучасній ситуації в світі й тенденціям її розвитку, а також економічним можливостям країни, діалектично поєднувати мирні та військові заходи [29].

Серед шляхів забезпечення військової безпеки Росії в нових умовах визначаються наступні:

- створення потенціалу, який би забезпечував досягнення цілей миротворчості без залучення (або за мінімального залучення) Збройних сил;
- покращувати всебічне забезпечення й підготовку Збройних сил з акцентом на спільну підготовку родів військ, інших військ, формувань та органів;
- жорстко та прагматично відстоювати інтереси РФ при підписанні міжнародних договорів та зобов'язань, активно брати участь у формуванні правових норм і принципів, відстоювати інтереси РФ у всіх міжнародних організаціях;
- формувати вигідне для РФ геостратегічне положення шляхом створення союзів, коаліцій, систем колективної безпеки;
- розвивати економічні можливості держави, військово-промислового комплексу, як необхідної умови підвищення воєнного потенціалу й військової могутності країни [30].

Із вищезазначеного очевидно, що військова безпека Росії має бути забезпечена в першу чергу широким спектром засобів превентивної дипломатії, міжнародно-правових, інформаційних, економічних і невійськових засобів запобігання прямого застосування військової сили. Тобто значна увага приділяється міжнародному співробітництву, як засобі формування військової політики держави. Мова йде про те, що у сучасних умовах, ядерна зброя обмежує стратегічні цілі, роль непрямих дій у військово-політичній діяльності зростає: гнучкішим стає військове мистецтво й більш широко використовуються засоби й заходи невійськового характеру.

Разом з тим, автор хотів би наголосити, що Військова доктрина РФ 2001р., характеризуючи військово-політичну обстановку, відмічає тенденцію до формування й укріплення регіональних центрів сили, хоча не називає жодного з них, що йде врозріз із Стратегією національної безпеки 2009 р., яка відмічає домінування західних країн на чолі із НАТО при лідуючих позиціях США у якості вагомого фактора визначення політики безпеки Росії (військової в тому числі). В своїх відносинах із Росією країни НАТО, не зважаючи на свої ідейно-політичні розходження, в цілому негативно сприймають зусилля Росії щодо укріплення її у якості регіонального центру сили на просторі колишнього СРСР [31]. З огляду на такий факт, очікується, що нова редакція доктрини матиме чіткіші формулювання щодо джерел загроз й можливі шляхи відповіді на них.

Разом з тим, 9 вересня 2009 р. Держдума РФ приймає закон, що розширює можливості використання ЗС РФ за межами Росії: підрозділи російської армії можуть бути використані для відбиття (після Південної Осетії у серпні 2008 р.) і навіть попередження агресії проти іншої держави. Також причинами використання російських ЗС за кордоном можуть виступати інтереси захисту російського населення за кордоном, боротьба із піратством, забезпечення безпеки судноплавства, відбиття нападу на ЗС Росії та інші війська, дислоковані за межами території країни.

Висновки. Військово-політичні концепції Російської Федерації зазнали певних змін від концепції «партнерства» 1993 р. через концепцію «стримування» 2000 р. до стратегії «стратегічного стримування» 2009 р. Очевидною є тенденція до пристосування концептуальних та доктринальних засад у сфері військової безпеки Російської Федерації до військово-політичного середовища, що характеризується появою нових ризиків та загроз, і відповідно, потребує комплексного підходу до їх нейтралізації та мінімізації. Мова йде про неможливість вирішення суто військових проблем військовими методами. Доктринальні документи (Концепції національної безпеки РФ, Зовнішньополітичні концепції РФ, Військові доктрини РФ) наголошують на вирішенні військових проблем в першу чергу політико-дипломатичними, економічними та інформаційними засобами, застосування військової сили залишається останнім можливим фактором вирішення проблемних

аспектів. На думку автора, це пояснюється такими причинами: по-перше, протиставлення військовій політиці США, спрямованій на всеохоплююче домінування й перевагу силової компоненти; по-друге, опора на коаліційну складову військової політики й колективні механізми регіональної безпеки в пріоритетних регіонах (пострадянський простір, європейський регіон); по-третє, потреба підвищення військово-технічної бази оборонної та військової політики.

Література:

1. Золотарёв П.С. Цели и приоритеты военной политики // Россия в глобальной политике. — 2007. — №2 — <http://www.globalaffairs.ru/numbers/25/7292.html>
2. Багатуров А. Три поколения внешнеполитических доктрин России // Международные процессы. — 2007. — Том 5. — №1(13) — <http://www.intertrends.ru/thirteen/005.htm>
3. Концепция внешней политики Российской Федерации 1992 г. // Внешняя политика и безопасность современной России (1991-1998). Хрестоматия в двух томах. Т.2, Документы / Сост. Т.А.Шаклеина, М.: МОНФ, 1999. — С.15-27
4. Багатуров А. Три поколения внешнеполитических доктрин России // Международные процессы. — 2007. — Том 5. — №1(13) — <http://www.intertrends.ru/thirteen/005.htm>
5. Концепция внешней политики от 28 июня 2000 г. // <http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/d2658119bbb357ecc325748800375061?OpenDocument>
Концепция национальной безопасности РФ от 14 января 2000 г. // Внешняя политика и безопасность современной России в четырёх томах. 1991-2002. Т.4 / Сост. Шаклеина Т.А. — М.:РОСПЭН, 2002.
Военная доктрина РФ от 21 апреля 2000 г. // <http://www.scrf.gov.ru/documents/33.html>
6. Концепция национальной безопасности Российской Федерации от 14 января 2000 г. // Внешняя политика и безопасность современной России в четырёх томах. 1991-2002. Т.4 / Сост. Шаклеина Т.А. — М.:РОСПЭН, 2002. — С.31-32
7. Концепция национальной безопасности Российской Федерации от 14 января 2000 г. // Внешняя политика и безопасность современной России в четырёх томах. 1991-2002. Т.4 / Сост. Шаклеина Т.А. — М.:РОСПЭН, 2002. — С.33
8. Военная доктрина Российской Федерации от 21 апреля 2000 г. // <http://www.scrf.gov.ru/documents/33.html>
9. Военная доктрина Российской Федерации от 21 апреля 2000 г. // <http://www.scrf.gov.ru/documents/33.html>
10. Гаджиев К.С. Геополитические горизонты России: контуры нового миропорядка. — М.: Издательство «Экономика», 2007. — С.570
11. Актуальные задачи развития вооружённых сил Российской Федерации. — М.: Министерство обороны, 2003. — С.29
12. Золотарёв П.С. Цели и приоритеты военной политики // Россия в глобальной политике. — 2007. — №2. — <http://www.globalaffairs.ru/numbers/25/7292.html>
13. МИД России. Обзор внешней политики Российской Федерации. 28 марта 2007 г. Москва // http://www.mid.ru/brp_4nsf/sps/3647DA97748A106BC32572AB002AC4DD
14. Президент России. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации. 26 апреля 2007 г. Москва // http://kremlin.ru/appears/2007/04/26/1156_type63372type82634_125401.shtml
15. МИД России. Обзор внешней политики Российской Федерации. 28 марта 2007 г. Москва // <http://www.mid.ru>

16. Богатуров А. Три поколения внешнеполитических доктрин России // Международные процессы. — 2007. — Том 5. — №1(13) // <http://www.intertrends.ru/thirteen/005.htm>
17. Чертополох А.А., Костин А.В. Информационный фактор в военной политике государства. — М., 2000
Таджутдин Т.О. О важности борьбы с экстремизмом // Независимая Газета – Религии. — 2000. — 29 ноября. — С.3
Соловьев В. Россия: из чеченского огня да в азиатское полымя // Независимое военное обозрение. — 2001. — №15 // <http://www.carnegie.ru/ru/pubs.htm>
Мельков С. Трансформация военной политики России под влиянием исламского фактора // <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books/volume/36591.htm>
18. Военная доктрина Российской Федерации от 21 апреля 2000 г. // <http://www.scrf.gov.ru/documents/33.html>
19. Военная доктрина Российской Федерации от 21 апреля 2000 г. // <http://www.scrf.gov.ru/documents/33.html>
20. Мельков С. Трансформация военной политики России под влиянием исламского фактора // <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books/volume/36591.htm>
21. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года от 12 мая 2009 г. (Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 г. № 537) // <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>
22. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года от 12 мая 2009 г. // <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>
23. Гареев М.А. Стратегическое сдерживание: проблемы и решения // <http://analitica.at.ua/news/2008-10-08-3214>
24. Концепция внешней политики Российской Федерации // Международная жизнь. — 2008. — №8-9 // http://www.ln.mid.ru/mg.nsf/ab07679503c75b73c325747_f004d0dc2/5698e8f
25. Стратегия национальной безопасности РФ 2009 г. // <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>
26. Стратегия национальной безопасности РФ 2009 г. // <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>
27. Baev P. Russian Military Policy and Military Power: Putin's Quest for Greatness. — Routledge: London, New York, 2008. — P.17
28. Балувевский Ю.Н. Теоретический и методологические основы формирования Военной доктрины Российской Федерации // К новой редакции военной доктрины Российской Федерации / Сост. Савельев А.А. — М.: ЛЕНАНД, 2008. — С.80
29. Балувевский Ю.Н. Теоретический и методологические основы формирования Военной доктрины Российской Федерации // К новой редакции военной доктрины Российской Федерации / Сост. Савельев А.А. — М.: ЛЕНАНД, 2008. — С.82-83
30. Вишняков В.Г. О методологических основах правового регулирования проблем безопасности Российской Федерации // Журнал российского права. — 2005. — №9. — С.30.
31. Цой Хен Сок. Военно-политические основы национальной безопасности современной России в условиях глобализации. — М.: Издатель Воробьев А.В., 2007. — С.85-88